

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक १३ ॥

॥ दशक तेरावा : नामरूप ॥ १३ ॥

समास पहिला : आत्मानात्मविवेक

॥ श्रीराम ॥

आत्मानात्मविवेक करावा । करून बरा विवरावा ।
विवरोन सदृढ धरावा । जीवामधें ॥ १ ॥
आत्मा कोण अनात्मा कोण । त्याचें करावें विवरण ।
तेंचि आतां निरूपण । सावध ऐका ॥ २ ॥
च्यारि खाणी च्यारि वाणी । चौन्यासि लक्ष जीवप्राणी ।
संख्या बोलिली पुराणी । वर्तती आतां ॥ ३ ॥
नाना प्रकारीचीं शरीरें । सृष्टींत दिसती अपारें ।
तयामधें निधरिं । आत्मा कवणु ॥ ४ ॥
दृष्टीमधें पाहातो । श्रवणामधें ऐकतो ।
रसनेमधें स्वाद घेतो । प्रत्यक्ष आतां ॥ ५ ॥
ब्रणामधें वास घेतो । सर्वांगी तो स्पर्शतो ।
वाचेमधें बोलवितो । जाणोनि शब्द ॥ ६ ॥
सावधान आणि चंचळ । चहुंकडे चळवळ ।
येकलाचि चालवी सकळ । इंद्रियेंद्वारा ॥ ७ ॥
पाये चालवी हात हालवी । भृकुटी पालवी डोळा घालवी ।
संकेतखुणा बोलवी । तोचि आत्मा ॥ ८ ॥
धिटाई लाजवी खाजवी । खोंकवी वोकवी थुंकवी ।
अन्न जेऊन उदक सेवी । तोचि आत्मा ॥ ९ ॥
मळमूत्रत्याग करी । शरीरमात्र सावरी ।
प्रवृत्ति निवृत्ति विवरी । तोचि आत्मा ॥ १० ॥
ऐके देखे हुंगे चाखे । नाना प्रकारें वोळखे ।
संतोष पावे आणी धाके । तोचि आत्मा ॥ ११ ॥
आनंद विनोद उदेग चिंता । काया छयाया माया ममता ।
जीवित्वें पावे नाना वेधा । तोचि आत्मा ॥ १२ ॥
पदार्थाची आस्था धरी । जनीं वाईट बरें करी ।
आपल्यां राखे पराव्यां मारी । तोचि आत्मा ॥ १३ ॥
युध्ये होतां दोहीकडे । नाना शरीरीं वावडे ।
परस्परें पाडी पडे । तोचि आत्मा ॥ १४ ॥
तो येतो जातो देही वर्ततो । हासतो रडतो प्रस्तावतो ।
समर्थ करंटा होतो । व्यापासारिखा ॥ १५ ॥
होतो लंडी होतो बळकट । होतो विद्यावंत होतो धट ।
न्यायेवंत होतो उत्थट । तोचि आत्मा ॥ १६ ॥
धीर उदार आणि कृपेण । वेडा आणि विचक्षण ।
उच्छक आणि सहिष्ण । तोचि आत्मा ॥ १७ ॥

विद्या कुविद्या दोहिकडे । आनंदरूप वावडे ।
जेथें तेथें सर्वांकडे । तोचि आत्मा ॥ १८ ॥
निजे उठे बैसे चाले । धावे धावडी डोले तोले ।
सोडरे धायरे केले । तोचि आत्मा ॥ १९ ॥
पोथी वाची अर्थ सांगे । ताळ धरी गाऊं लागे ।
वाद वेवाद वाउगे । तोचि आत्मा ॥ २० ॥
आत्मा नस्तां देहांतरीं । मग तें प्रेत सचराचरीं ।
देहसंगें आत्मा करीं । सर्व काहीं ॥ २१ ॥
येकेविण येक काये । कामा नये वायां जाये ।
म्हणोनि हा उपाये । देहयोगें ॥ २२ ॥
देह अनित्य आत्मा नित्य । हाचि विवेक नित्यानित्य ।
अवघें सूक्ष्माचें कृत्य । जाणती ज्ञानी ॥ २३ ॥
पिंडी देहधर्ता जीव । ब्रह्मांडीं देहधर्ता शिव ।
ईश्वरतनुचतुष्टये सर्व । ईश्वर धर्ता ॥ २४ ॥
त्रिगुणापर्ता जो ईश्वर । अर्धनारीनटेश्वर ।
सकळ सृष्टीचा विस्तार । तेथून जाला ॥ २५ ॥
बरवें विचारून पाहीं । स्त्री पुरुष तेथें नाहीं ।
चंचळरूप येतें काहीं । प्रत्ययासी ॥ २६ ॥
मुळीहून सेंवटवरी । ब्रह्मादि पिप्लीका देहधारी ।
नित्यानित्य विवेक चतुरी । जाणजे ऐसा ॥ २७ ॥
जड तितुकें अनित्य । आणि सूक्ष्म तितुकें नित्य ।
याहिमध्ये नित्यानित्य । पुढें निरोपिलें ॥ २८ ॥
स्थूळ सूक्ष्म वोलांडिलें । कारण माहाकारण सांडिलें ।
विराट हिरण्यगर्भ खंडिलें । विवेकानें ॥ २९ ॥
अव्याकृत मूळप्रकृती । तेथें जाऊन बैसली वृत्ती ।
तें वृत्ति व्हावया निवृत्ति । निरूपण ऐका ॥ ३० ॥
आत्मानात्माविवेक बोलिला । चंचळात्मा प्रत्यया आला ।
पुढिले समासी निरोपिला । सारासार विचार ॥ ३१ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
आत्मानात्माविवेकनाम समास पहिला ॥ १ ॥ १३.१

समास दुसरा : सारासारनिरूपण

॥ श्रीराम ॥

ऐका सारासार विचार । उभारलें जगडंबर ।
त्यांत कोण सार कोण असार । विवेकें वोळखावा ॥ १ ॥
दिसेल तें नासेल । आणि येईल तें जाईल ।
जें असतचि असेल । तेंचि सार ॥ २ ॥
मागां आत्मानात्माविवेक बोलिला । अनात्मा वोळखोन सांडिला ।

आत्मा जाणतां लागला । मुळींचा मूळतंतु ॥ ३ ॥
 मुळीं जे राहिली वृत्ति । जाली पाहिले निवृत्ति ।
 सारासार विचार श्रोतीं । बरा पाहावा ॥ ४ ॥
 नित्यानित्य विवेक केला । आत्मा नित्यसा निवडिला ।
 निवृत्तीरूपें हेत उरला । निराकारी ॥ ५ ॥
 हेत म्हणिजे तो चंचळ । निर्गुण म्हणिजे निश्चळ ।
 सारासारविचारें चंचळ । होऊन जातें ॥ ६ ॥
 चळे म्हणोनि तें चंचळ । न चळे म्हणोनि निश्चळ ।
 निश्चळीं उडे चंचळ । निश्चयेसी ॥ ७ ॥
 ज्ञान आणि उपासना । दोनी येकचि पाहाना ।
 उपासनेकरितां जना । जगोद्धार ॥ ८ ॥
 द्रष्टा साक्षी जाणता । ज्ञानधन चैतन्यसत्ता ।
 ज्ञान देवचि तत्वता । बरें पाहा ॥ ९ ॥
 त्या ज्ञानाचें विज्ञान होतें । शोधून पाहा बहुत मते ।
 चंचळ अवघें नासतें । येणें प्रकारें ॥ १० ॥
 नासिवंत नासेल किं नासेना । ऐसा अनुमानचि आहे मना ।
 तरी तो पुरुष सहसा ज्ञाना । अधिकार नव्हे ॥ ११ ॥
 नित्य निश्चये केला । संदेह उरतचि गेला ।
 तरी तो जाणावा वाहावला । माहा मृगजळीं ॥ १२ ॥
 क्षयेचि नाही जो अक्षई । व्यापकपणें सर्वां ठाई ।
 तेथे हेत संदेह नाही । निर्विकारी ॥ १३ ॥
 जें उदंड घनदाट । आद्य मध्य सेवट ।
 अचळ अदळ अतुट । जैसें तैसें ॥ १४ ॥
 पाहातां जैसें गगन । गगनाहून तें सघन ।
 जनचि नाही निरंजन । सदोदित ॥ १५ ॥
 चर्मचक्षु ज्ञानचक्षु । हा तों अवघाच पूर्वपक्षु ।
 निर्गुण ठाईचा अलक्षु । लक्षवेना ॥ १६ ॥
 संगत्यागेंविण कांहीं । परब्रह्म होणार नाही ।
 संगत्याग करून पाहीं । मौन्यगर्भा ॥ १७ ॥
 निर्शतां अवघेंचि निर्शलें । चंचळ तितुकें निघोन गेलें ।
 निश्चळ परब्रह्म उरलें । तेंचि सार ॥ १८ ॥
 आठवा देह मूळ माया । निर्शोन गेल्या अष्टकाया ।
 साधु सांगती उपाया । कृपाळुपणें ॥ १९ ॥
 सोहं हंसा तत्वमसी । तें ब्रह्म तूं आहेसी ।
 विचार पाहातां स्थिति ऐसी । सहजचि होते ॥ २० ॥
 साधक असोन ब्रह्म उरलें । तेथें वृत्तिसुन्य जालें ।
 सारासार विचारिलें । येणें प्रकारें ॥ २१ ॥
 तें तापेना ना निवेना । उजळेना ना काळवंडेना ।
 डहुळेना ना निवळेना । परब्रह्म तें ॥ २२ ॥
 दिसेना ना भासेना । उपजेना ना नासेना ।
 तें येना ना जाईना । परब्रह्म तें ॥ २३ ॥
 तें भिजेना ना वाळेना । तें विझेना ना जळेना ।
 जयास कोणीच नेईना । परब्रह्म तें ॥ २४ ॥

जें सन्मुखचि चहुंकडे । जेथें दृश्य भास उडे ।
 धन्य साधु तो पवाडे । निर्विकारी ॥ २५ ॥
 निर्विकल्पी कल्पनातीत । तोचि वोळखावा संत ।
 येर अवघेचि असंत । भ्रमरूप ॥ २६ ॥
 खोटें सांडून खरें घ्यावें । तरीच परीक्षवंत म्हणावें ।
 असार सांडून सार घ्यावें । परब्रह्म तें ॥ २७ ॥
 जाणतां जाणतां जाणीव जाते । आपली वृत्ति तद्रूप होते ।
 आत्मनिवेदन भक्ति ते । ऐसी आहे ॥ २८ ॥
 वाच्यांशें भक्ति मुक्ति बोलावी । लक्ष्यांशें तद्रूपता विवरावी ।
 विवरतां हेतु नुरावी । ते तद्रूपता ॥ २९ ॥
 सद्रूप चिद्रूप आणि तद्रूप । सस्वरूप म्हणिजे आपलें रूप ।
 आपलें रूप म्हणिजे अरूप । तत्त्वनिर्शनाउपरी ॥ ३० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 सारासारनिरूपणनाम समास दुसरा ॥ २ ॥ १३.२

समास तिसरा : उभारणीनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥
 ब्रह्म घन आणि पोकळ । आकाशाहून विशाळ ।
 निर्मळ आणि निश्चळ । निर्विकारी ॥ १ ॥
 ऐसेचि असतां कित्येक काळ । तेथें आरंभला भूगोळ ।
 तया भूगोळांचे मूळ । सावध ऐका ॥ २ ॥
 परब्रह्म असतां निश्चळ । तेथें संकल्प उठिला चंचळ ।
 तयास बोलिजे केवळ । आदिनारायेण ॥ ३ ॥
 मूळमाया जगदेश्वर । त्यासीच म्हणिजे शङ्कुणेश्वर ।
 अष्टधा प्रकृतीचा विचार । तेथें पाहा ॥ ४ ॥
 ऐलिकडे गुणक्षोभिणी । तेथें जन्म घेतला त्रिगुणीं ।
 मूळ वोंकाराची मांडणी । तेथून जाणावी ॥ ५ ॥
 अकर उकार मकार । तिनी मिळोन वोंकार ।
 पुढें पंचभूतांचा विस्तार । विस्तारला ॥ ६ ॥
 आकाश म्हणिजेतें अंतरात्म्यासी । तयापासून जन्म वायोसी ।
 वायोपासून तेजासी । जन्म जाला ॥ ७ ॥
 वायोचा कातरा घसवटे । तेणें उष्णें वन्हि पेटे ।
 सूर्यबिंब तें प्रगटे । तये ठाई ॥ ८ ॥
 वारा वाजतो सीतळ । तेथें निर्माण जालें जळ ।
 तें जळ आळोन भूगोळ । निर्माण जाला ॥ ९ ॥
 त्या भूगोळाचे पोटी । अनंत बीजांचिया कोटी ।
 पृथ्वी पाण्या होता भेटी । अंकुर निघती ॥ १० ॥
 पृथ्वी वल्ली नाना रंग । पत्रें पुष्पांचे तरंग ।
 नाना स्वाद ते मग । फळें जाली ॥ ११ ॥
 पत्रें पुष्पें फळें मुळें । नाना वर्ण नाना रसाळें ।
 नाना धान्यें अन्नं केवळें । तेथून जालीं ॥ १२ ॥
 अन्नापासून जालें रेत । रेटापासून प्राणी निपजत ।
 ऐसी हे रोकडी प्रचित । उत्पत्तीची ॥ १३ ॥
 अंडज जारज श्वेतज उद्बीज । पृथ्वी पाणी सकळांचे बीज ।

ऐसैं हें नवल चोज । सृष्टिरचनेचें ॥ १४ ॥
 च्यारि खाणी च्यारि वाणी । चौन्यासि लक्ष जीवयोनी ।
 निर्माण जाले लोक तिनी । पिंडब्रह्मांड ॥ १५ ॥
 मुळीं अष्टधा प्रकृती । अवघे पाण्यापासून जन्मती ।
 पाणी नस्तां मरती । सकळ प्राणी ॥ १६ ॥
 नव्हे अनुमानाचें बोलणें । याचा बरा प्रत्ययें घेणें ।
 वेदशास्त्रें पुराणें । प्रत्ययें घ्यावीं ॥ १७ ॥
 जें आपल्या प्रत्यया येना । तें अनुमानिक घ्यावेना ।
 प्रत्ययाविण सकळ जना । वेवसाये नाही ॥ १८ ॥
 वेवसाये प्रवृत्ती निवृत्ती । दोहिकडे पाहिजे प्रचिती ।
 प्रचितीविण अनुमानें असती । ते विवेकहीन ॥ १९ ॥
 ऐसा सृष्टिरचनेचा विचार । संकळित बोलिला प्रकार ।
 आतां विस्ताराचा संहार । तोहि एका ॥ २० ॥
 मुळापासून सेवटवरी । अवघा आत्मरामचि करी ।
 करी आणि विवरी । येथायोग्य ॥ २१ ॥
 पुढेंसंहार निरोपिला । श्रोतीं पाहिजे ऐकिला ।
 इतुक्याउपरी जाला । समास पूर्ण ॥ २२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 उभारणिनिरूपणनाम समास तिसरा ॥ ३ ॥ १३.३

समास चौथा : प्रलयनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

पृथ्वीस होईल अंत । भूतांस मांडेल कल्पांत ।
 ऐसा समाचार साध्यंत । शास्त्रीं निरोपिला ॥ १ ॥
 शत वरुषें अनावृष्टि । तेणें जळेल हे सृष्टि ।
 पर्वत माती ऐसी पृष्ठी । भूमीची तरके ॥ २ ॥
 बारा कळीं सूर्यमंडळा । किर्णापासून निघती ज्वाळा ।
 शत वरुषें भूगोळा । दहन होये ॥ ३ ॥
 सिंधुरवर्ण वसुंधरा । ज्वाळा लागती फणिवरा ।
 तो आहाळोन सरारां । विष वमी ॥ ४ ॥
 त्या विषाच्या ज्वाळा निघती । तेणें पाताळें जळती ।
 माहापावकें भस्म होती । पाताळ लोक ॥ ५ ॥
 तेथें माहाभूतें खवळती । प्रळयेवात सुटती ।
 प्रळयेपावक वाढती । चहुंकडे ॥ ६ ॥
 तेथें अक्रा रुद्र खवळले । बारा सूर्य कडकडिले ।
 पावकमात्र येकवटले । प्रळयेकाळीं ॥ ७ ॥
 वायो विजांचे तडाखे । तेणें पृथ्वी अवघी तरखे ।
 कठिणत्व अवघेंचि फांके । चहुंकडे ॥ ८ ॥
 तेथें मेरूची कोण गणना । कोण सांभाळिल कोणा ।
 चंद्र सूर्य तारांगणा । मूस जाली ॥ ९ ॥
 पृथ्वीनें विरी सांडिली । अवघी धगधगायेमान जाली ।
 ब्रह्मांडभटी जळोन गेली । येकसरां ॥ १० ॥
 जळोनि विरी सांडिली । विशेष माहावृष्टी जाली ।
 तेणें पृथ्वी विराली । जळामधें ॥ ११ ॥

भाजला चुना जळीं विरे । तैसा पृथ्वीस धीर न धरे ।
 विरी सांडुनिया त्वरें । जळीं मिळाली ॥ १२ ॥
 शेष कूर्म वाऱ्हाव गेला । पृथ्वीचा आधार तुटला ।
 सत्व सांडून जळाला । मिळोन गेली ॥ १३ ॥
 तेथें प्रळयेमेघ उचलले । कठिण घोषें गर्जिले ।
 असंड विजा कडकडिले । ध्वनि घोष ॥ १४ ॥
 पर्वतप्राये पडती गारा । पर्वत उडती ऐसा वारा ।
 निविड तया अंधकारा । उपमाचि नाही ॥ १५ ॥
 सिंधु नद्या येकवटल्या । नेणो नभीहून रिचवल्या ।
 संधिच नाही धारा मिळाल्या । असंड पाणी ॥ १६ ॥
 तेथें मच्छ मूर्म सर्प पडती । पर्वतासारिखे दिसती ।
 गर्जना होतां मिसळती । जळांत जळें ॥ १७ ॥
 सप्त सिंधु आवर्णी गेले । आवर्णवेडे मोकळे जाले ।
 जळरूप जालियां खवळले । प्रळयेपावक ॥ १८ ॥
 ब्रह्मांडाऐसा तप्त लोहो । शोषी जळाचा समूहो ।
 तैसे जळास जालें पाहो । अपूर्व मोठें ॥ १९ ॥
 तेणें आटोन गेलें पाणी । असंभाव्य माजला वन्ही ।
 तया वन्हीस केली झडपणी । प्रळयवातें ॥ २० ॥
 दीपास पालव घातला । तैसा प्रळयेपावक विझाला ।
 पुढें वायो प्रबळला । असंभाव्य ॥ २१ ॥
 उदंड पोकळी थोडा वारा । तेणें वितळोन गेला सारा ।
 पंचभूतांचा पसारा । आटोपला ॥ २२ ॥
 महद्भूत मूळमाया । विस्मरणें वितुळे काया ।
 पदार्थमात्र राहावया । ठाव नाही ॥ २३ ॥
 दृश्य हलकालोळें नेलें । जड चंचळ वितुळलें ।
 याउपरी शाश्वत उरलें । परब्रह्म तें ॥ २४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 प्रळयेनाम समास चौथा ॥ ४ ॥ १३.४

समास पांचवा : कहाणीनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

कोणी येक दोघे जण । पृथ्वी फिरती उदासीन ।
 काळक्रमणें लागून । कथा आरंभिली ॥ १ ॥
 श्रोता पुसे वक्तयासी । काहाणी सांगा जी बरवीसी ।
 वक्ता म्हणे श्रोतयासी । सावध ऐकें ॥ २ ॥
 येकें स्त्रीपुरुषें होती । उभयेतांमधें बहु प्रीति ।
 येकरूपेंचि वर्तती । भिन्न नाही ॥ ३ ॥
 ऐसा कांहीं येक काळ लोटला । तयांस येक पुत्र जाला ।
 कार्यकर्ता आणि भला । सर्वविधी ॥ ४ ॥
 पुढें त्यासहि जाला कुमर । तो पित्याहून आतुर ।
 कांहीं तदर्थ चतुर । व्यापकपणें ॥ ५ ॥
 तेणें व्याप उदंड केला । बहुत कन्यापुत्र व्याला ।
 उदंड लोक सचिला । नाना प्रकारें ॥ ६ ॥
 त्याचा पुत्र जेष्ठ । तो अज्ञान आणि रागिट ।

अथवा चुकता नीट । संव्हार करी ॥ ७ ॥
 पिता उगाच बैसला । लेकें बहुत व्याप केला ।
 सर्वज्ञ जाणता भला । जेष्ठ पुत्र ॥ ८ ॥
 नातु त्याचें अर्थ जाणें । पणतु तो कांहींच नेणे ।
 चुकतां संव्हारणें । माहा क्रोधी ॥ ९ ॥
 लेक सकळांचे पाळण करी । नातु मेळवी वरिचावरी ।
 पणतु चुकल्यां संव्हार करी । अकस्मात ॥ १० ॥
 नेमस्तपणें वंश वाढला । विस्तार उदंडचि जाला ।
 ऐसा बहुत काळ गेला । आनंदरूप ॥ ११ ॥
 विस्तार वाढला गणवेना । वडिलांस कोणीच मानिना ।
 परस्परें किंत मना । बहुत पडिला ॥ १२ ॥
 उदंड घरकळ्ही लागला । तेणें कित्येक संव्हार जाला ।
 विपट पडिलें थोर थोरांला । बेबंद जालें ॥ १३ ॥
 नेणपणें भरी भरले । मग ते अवघेच संव्हारले ।
 जैसे यादव निमाले । उन्मत्तपणें ॥ १४ ॥
 बाप लेक नातु पणतु । सकळांचा जाला निपातु ।
 कन्या पुत्र हेतु मातु । अणुमात्र नाही ॥ १५ ॥
 ऐसी काहाणी जो विवरला । तो जन्मापासून सुटला ।
 श्रोता वक्ता धन्य जाला । प्रचितीनें ॥ १६ ॥
 ऐसी काहाणी अपूर्व जे ते । उदंड वेळ होत जाते ।
 इतकें बोलोन गोसावी ते । निवांत जाले ॥ १७ ॥
 आमची काहाणी सरो । तुमचे अंतरीं भरो ।
 ऐसें बोलणें विवरो । कोणीतरी ॥ १८ ॥
 चुकत वांकत आठवलें । एतुकें संकळित बोलिलें ।
 न्यूनपूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥ १९ ॥
 ऐसी काहाणी निरंतर । विवेकें ऐकती जे नर ।
 दास म्हणे जगगोधर । तेचि करिती ॥ २० ॥
 त्या जगोद्धाराचें लक्षण । केले पाहिजे विवरण ।
 सार निवडावें निरूपण । यास बोलिजे ॥ २१ ॥
 निरूपणीं प्रत्ययें विवरावें । नाना तत्वकोडें उकलावें ।
 समजतां समजतां व्हावें । निःसंदेह ॥ २२ ॥
 विवरोन पाहातां अष्ट देह । पुढें सहजचि निःसंदेह ।
 अखंड निरूपणें राहे । समाधान ॥ २३ ॥
 तत्वांचा गल्बला जेथें । निवांत कैचें असेल तेथें ।
 याकारणें गुल्लिपरतें । कोणीयेकें असावें ॥ २४ ॥
 ऐसा सूक्ष्म संवाद । केलाचि करावा विशद ।
 पुढिले समासी लघुबोध । सावध ऐका ॥ २५ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 कहाणीनिरूपणनाम समास पांचवा ॥ ५ ॥ १३.५

समास सहावा : लघुबोध

॥ श्रीराम ॥

जें बोलिजेती पंचतत्त्वं । त्यांची अभ्यासाया नावें ।
 तदुपरी स्वानुभवें । रूपें जाणावीं ॥ १ ॥

यामधें शाश्वत कोण । आणी अशाश्वत कोण ।
 ऐसें करावें विवरण । प्रत्ययाचें ॥ २ ॥
 पंचभूतांचा विचार । नांवरूप सारासार ।
 तोचि बोलिला निर्धार । सावध ऐका ॥ ३ ॥
 पृथ्वी आप तेज वायो आकाश । नावें बोलिलीं सावकास ।
 आतां रूपाचा विश्वास । श्रवणें धरावा ॥ ४ ॥
 पृथ्वी म्हणिजे ते धरणी । आप म्हणिजे तें पाणी ।
 तेज म्हणिजे अग्नि तरणी । सतेजादिक ॥ ५ ॥
 वायो म्हणिजे तो वारा । आकाश म्हणिजे पैस सारा ।
 आतां शाश्वत तें विचारा । आपले मनीं ॥ ६ ॥
 येक शीत चांचपावें । म्हणिजे वर्म पडे ठावें ।
 तैसें थोड्या अनुभवं । बहुत जाणावे ॥ ७ ॥
 पृथ्वी रचतें आणि खचतें । हें तों प्रत्ययास येतें ।
 नाना रचना होत जाते । सृष्टिमधें ॥ ८ ॥
 म्हणौन रचतें तें खचतें । आप तें हि आटोन जाते ।
 तेज हि प्रगटोन विझतें । वारें हि राहे ॥ ९ ॥
 अवकाश नाममात्र आहे । तें हि विचारिता न राहे ।
 एवं पंचभूतिक राहे । हें तों घडेना ॥ १० ॥
 ऐसा पांचा भूतांचा हा विस्तार । नासिवंत हा निर्धार ।
 शाश्वत आत्मा निराकार । सत्य जाणावा ॥ ११ ॥
 तो आत्मा कोणास कळेना । ज्ञानेविण आकळेना ।
 म्हणोनियां संतजना । विचारावें ॥ १२ ॥
 विचारितां सज्जनांसी । ते म्हणती की अविनासी ।
 जन्म मृत्यु आत्मयासी । बोलोंच नये ॥ १३ ॥
 निराकारी भासे आकर । आणी आकारी भासे निराकार ।
 निराकार आणी आकार । विवेकें वोळखावा ॥ १४ ॥
 निराकार जाणावा नित्य । आकार जाणावा अनित्य ।
 यास बोलिजे नित्यानित्य । विचारणा ॥ १५ ॥
 सारी भासे असार । आणि असारी भासे सार ।
 सारासार विचार । शोधून पाहावा ॥ १६ ॥
 पंचभूतिक तें माइक । परंतु भासे अनेक ।
 आणि आत्मा येक । व्यापून असे ॥ १७ ॥
 चहुं भूतांमधें गगन । तैसें गगनीं असे सघन ।
 नेहटून पाहातां अभिन्न । गगन आणि वस्तु ॥ १८ ॥
 उपाधीयोगेंचि आकाश । उपाधी नस्तां निराभास ।
 निराभास तें अविनाश । तैसें गगन ॥ १९ ॥
 आतां असो हे विवंचना । परंतु जें पाहातां नासेना ।
 तें गे तेंचि अनुमाना । विवेकें आणावें ॥ २० ॥
 परमात्मा तो निराकार । जाणिजे हा विचार सार ।
 आणि आपण कोण हा विचार । पाहिला पाहिजे ॥ २१ ॥
 देहास अंत येतां । वायो जातो तत्वता ।
 हें लटिकें म्हणाल तरी आतां । स्वासोस्वास धारावा ॥ २२ ॥
 स्वास कोंडतां देह पडे । देह पडतां म्हणती मडें ।

मड्यास कर्तुत्व न घडे । कदाकाळीं ॥ २३ ॥
 देहावेगळा वायो न करी । वायोवेगळा देह न करी ।
 विचार पाहातां कांहींच न करी । येकावेगळें येक ॥ २४ ॥
 उगेंच पाहातां मनुष्य दिसे । विचार घेतां कांहीं नसे ।
 अभेदभक्तीचें लक्षण ऐसें । वोळखावें ॥ २५ ॥
 कर्ता आपण ऐसे म्हणावें । तरी आपलें इच्छेसारिखें व्हावें ।
 इच्छेसारिखें न होतां मानावें । अवघेंच वाव ॥ २६ ॥
 म्हणोन कर्ता नव्हे किं आपण । तेथें भोक्ता कैचा कोण ।
 हें विचाराचें लक्षण । अविचारें न घडे ॥ २७ ॥
 अविचार आणि विचार । जैसा प्रकाश अंधकार ।
 विकार आणि निर्विकार । येक नव्हे कीं ॥ २८ ॥
 जेथें नाही विवंचना । तेथें कांहींच चालेना ।
 खरें तेंच अनुमाना । कदा न ये ॥ २९ ॥
 प्रत्ययास बोलिजे न्याये । अप्रत्यये तो अन्याये ।
 जात्यांधास परीक्षा काये । नाना रत्नाची ॥ ३० ॥
 म्हणोन ज्ञाता धन्य धन्य । जो निर्गुणेंसी अनन्य ।
 आत्मनिवेदनं मान्य । परम पुरुष ॥ ३१ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 लघुबोधनाम समास सहावा ॥ ६ ॥ १३.६

समास सातवा : प्रत्यय विवरण
 ॥ श्रीराम ॥

निर्मळ आभास निराभास । तयास दृष्टांत आकाश ।
 आकाश म्हणिजे अवकाश । पसरला पैस ॥ १ ॥
 आधीं पैस मग पदार्थ । प्रत्यये पाहातां यथार्थ ।
 प्रत्ययेविण पाहातां वेर्थ । सकळ कांहीं ॥ २ ॥
 ब्रह्म म्हणिजे तें निश्चळ । आत्मा म्हणिजे तो चंचळ ।
 तयास दृष्टांत केवळ । वायो जाणावा ॥ ३ ॥
 घटाकाश दृष्टांत ब्रह्माचा । घटविंब दृष्टांत आत्म्याचा ।
 विवरतां अर्थ दोहीचा । भिन्न आहे ॥ ४ ॥
 भूत म्हणिजे जितुकें जालें । जालें तितुकें निमालें ।
 चंचळ आलें आणी गेलें । ऐसें जाणावें ॥ ५ ॥
 अविद्या जड आत्मा चंचळ । जड कर्पूर आत्मा अनळ ।
 दोनी जळोन तत्काळ । विझोन जाती ॥ ६ ॥
 ब्रह्म आकाश निश्चळ जाती । आत्मा वायो चंचळ जाती ।
 परीक्षवंत परीक्षिती । खरें किं खोटें ॥ ७ ॥
 जड अनेक आत्मा येक । ऐसा आतानात्माविवेक ।
 जगा वर्तविता जगन्नायेक । तयास म्हणावें ॥ ८ ॥
 जड अनात्मा चेतवी आत्मा । सर्वी वर्ते सर्वात्मा ।
 अवघा मिळोन चंचळात्मा । निश्चळ नव्हे ॥ ९ ॥
 निश्चळ तें परब्रह्म । जेथें नाही दृश्यभ्रम ।
 विमळ ब्रह्म तें निभ्रम । जैसें तैसें ॥ १० ॥
 आधी आतानात्माविवेक थोर । मग सारासारविचार ।
 सारासारविचारें संहार । प्रकृतीचा ॥ ११ ॥

विचारें प्रकृती संहारे । दृश्य अस्तांच वोसरे ।
 अंतरात्मा निर्गुणी संचरे । अध्यात्मश्रवणें ॥ १२ ॥
 चढता अर्थ लागला । तरी अंतरात्मा चढतचि गेला ।
 उतरल्या अर्थे उतरला । भूमंडळीं ॥ १३ ॥
 अर्थासारिखा आत्मा होतो । जिकडे नेला तिकडे जातो ।
 अनुमाने संदेही पडतो । कांहीयेक ॥ १४ ॥
 निसंदेह अर्थ चालिला । तरी आत्मा निसंदेहचि जाला ।
 अनुमानार्थे जाला । अनुमानरूपी ॥ १५ ॥
 नवरसिक अर्थ चाले । श्रोते तद्रूपचि जाले ।
 चाटपणें होऊन गेले । चाटचि अवघे ॥ १६ ॥
 जैसा जैसा घडे संग । तैसे गुह्यराचे रंग ।
 याकारणें उत्तम मार्ग । पाहोन धरावा ॥ १७ ॥
 उत्तम अत्रें बोलत गेले । तरी मन अन्नाकारचि जालें ।
 लावण्य वनितेचें वर्णिलें । तरी मन तेथेंचि बैसे ॥ १८ ॥
 पदार्थवर्णन अवघें । किती म्हणोन सांगावें ।
 परंतु अंतरी समजावें । होये किं नव्हे ॥ १९ ॥
 जें जें देखिलें आणी ऐकिलें । तें अंतरी दृढ बैसलें ।
 हित अन्हित परीक्षिलें । परीक्षवंतीं ॥ २० ॥
 याकारणें सर्व सांडावें । येक देवास धुंडावें ।
 तरीच वर्म पडे ठावें । कांहीयेक ॥ २१ ॥
 नाना सुखें देवें केलीं । लोके तयास चुकलीं ।
 ऐसी चुकतां च गेलीं । जन्मवरी ॥ २२ ॥
 सर्व सांडून शोधा मजला । ऐसें देवचि बोलिला ।
 लोकीं शब्द अमान्य केला । भगवंताचा ॥ २३ ॥
 म्हणोन नाना दुःखें भोगिती । सर्वकाळ कष्टी होती ।
 मनीं सुखचि इच्छिती । परी तें कैचें ॥ २४ ॥
 उदंड सुख जया लागलें । वेडें तयास चुकलें ।
 सुख सुख म्हणताच मेलें । दुःख भोगितां ॥ २५ ॥
 शाहाण्यानें ऐसें न करावें । सुख होये तेंच करावें ।
 देवासी धुडित जावें । ब्रह्मांडापरतें ॥ २६ ॥
 मुख्य देवचि ठाई पडिला । मग काये उणें तयाला ।
 लोक वेडे विवेकाला । सांडून जाती ॥ २७ ॥
 विवेकाचें फळ तें सुख । अविवेकाचें फळ तें दुःख ।
 यांत मानेल तें अवश्यक । केलें पाहिजे ॥ २८ ॥
 कर्तयासी वोळखावें । यास विवेक म्हणावें ।
 विवेक सांडितां व्हावें । परम दुःखी ॥ २९ ॥
 आतां असो हें बोलणें । कर्त्यास वोळखणें ।
 आपलें हित विचक्षणें । चुकों नये ॥ ३० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 प्रत्यय विवरणनाम समास सातवा ॥ ७ ॥ १३.७

समास आठवा : कर्तानिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

श्रोता म्हणे वक्तयासी । कोण कर्ता निश्चयेसी ।

सकळ सृष्टि ब्रह्मांडासी । कोणें केलें ॥ १ ॥
 तव बोलिल्ला सभानायेक । जे बोलिके येकाहून येक ।
 या बोलण्याचे कौतुक । श्रोतीं सादर ऐकावें ॥ २ ॥
 येक म्हणती कर्ता देव । येक म्हणती कोण देव ।
 आपुलाला अभिप्राव । बोलते जाले ॥ ३ ॥
 उत्तम मध्यम कनिष्ठ । भावर्थें बोलती पष्ट ।
 आपुलाली उपासना श्रेष्ठ । मानिती जनीं ॥ ४ ॥
 कोणीयेक ऐसें म्हणती । कर्ता देव मंगळमूर्ती ।
 येक म्हणती सरस्वती । सर्व करी ॥ ५ ॥
 येक म्हणती कर्ता भैरव । येक म्हणती खंडेराव ।
 येक म्हणती बीरेदेव । येक म्हणती भगवती ॥ ६ ॥
 येक म्हणती नरहरी । येक म्हणती बनशंकरी ।
 येक म्हणती सर्व करी । नारायेणु ॥ ७ ॥
 येक म्हणती श्रीराम कर्ता । येक म्हणती श्रीकृष्ण कर्ता ।
 येक म्हणती भगवंत कर्ता । केशवराज ॥ ८ ॥
 येक म्हणती पांडुरंग । येक म्हणती श्रीरंग ।
 येक म्हणती झोटींग । सर्व करी ॥ ९ ॥
 येक म्हणती मुंज्या कर्ता । येक म्हणती सूर्य कर्ता ।
 येक म्हणती अग्न कर्ता । सकळ कांहीं ॥ १० ॥
 येक म्हणती लक्ष्मी करी । येक म्हणती मारुती करी ।
 येक म्हणती धरत्री करी । सर्व कांहीं ॥ ११ ॥
 येक म्हणती तुकाई । येक म्हणती येमाई ।
 येक म्हणती सटवाई । सर्वकरी ॥ १२ ॥
 येक म्हणती भार्गव कर्ता । येक म्हणती वामन कर्ता ।
 येक म्हणती परमात्मा कर्ता । येकचि आहे ॥ १३ ॥
 येक म्हणती विरणा कर्ता । येक म्हणती बस्वणा कर्ता ।
 येक म्हणती रेवणा कर्ता । सर्व कांहीं ॥ १४ ॥
 येक म्हणती रवळया कर्ता । येक म्हणती स्वामी कार्तिक कर्ता ।
 येक म्हणती वेंकटेश कर्ता । सर्व कांहीं ॥ १५ ॥
 येक म्हणती गुरु कर्ता । येक म्हणती दत्त कर्ता ।
 येक म्हणती मुख्य कर्ता । वोढ्या जगन्नथ ॥ १६ ॥
 येक म्हणती ब्रह्मा कर्ता । येक म्हणती विष्णु कर्ता ।
 येक म्हणती महेश कर्ता । निश्चयेसी ॥ १७ ॥
 येक म्हणती प्रजन्य कर्ता । येक म्हणती वायो कर्ता ।
 येक म्हणती करून अकर्ता । निर्गुण देव ॥ १८ ॥
 येक म्हणती माया करी । येक म्हणती जीव करी ।
 येक म्हणती सर्व करी । प्रारब्धयोग ॥ १९ ॥
 येक म्हणती प्रेतन करी । येक म्हणती स्वभाव करी ।
 येक म्हणती कोण करी । कोण जाणे ॥ २० ॥
 ऐसा कर्त्याचा विचार । पुसतां भरला बाजार ।
 आतां कोणाचें उत्तर । खरें मानावें ॥ २१ ॥
 जेहिं जो देव मानिला । कर्ता म्हणती तयाला ।
 ऐसा लोकांचा गल्बला । वोसरेना ॥ २२ ॥

आपुलाल्या साभिमानें । निश्चयेचि केला मनें ।
 याचा विचार पाहाणें । घडिचिना ॥ २३ ॥
 बहु लोकांचा बहु विचार । अवघा राहों या बाजार ।
 परंतु याचा विचार । ऐसा आहे ॥ २४ ॥
 श्रोतीं व्हावें सावधान । निश्चयें तोडावा अनुमान ।
 प्रत्यये मानावा प्रमाण । जाणते पुरुषीं ॥ २५ ॥
 जें जें कर्तयानें केलें । तें तें त्याउपरी जालें ।
 कर्त्यापूर्वी आडळलें । न पाहिजे की ॥ २६ ॥
 केलें तें पंचभूतिक । आणि पंचभूतिक ब्रह्मादिक ।
 तरी भूतांशें पंचभूतिक । केलें तें घडेना ॥ २७ ॥
 पंचभूतांस वेगळें करावें । मग कर्त्यांस वोळखावें ।
 पंचभूतिक तें स्वभावं । कर्त्यांस आलें ॥ २८ ॥
 पंचभूतांवेगळें निर्गुण । तेथें नाहीं कर्तेपण ।
 निर्विकारास विकार कोण । लाऊं शके ॥ २९ ॥
 निर्गुणास कर्तव्य न घडे । सगुण जाल्यांत सांपडे ।
 आतां कर्तव्यता कोणेकडे । बरें पाहा ॥ ३० ॥
 लटिक्याचा कर्ता कोण । हें पुसणेंचि अप्रमाण ।
 म्हणोनि हेंचि प्रमाण । जें स्वभावेचि जालें ॥ ३१ ॥
 येक सगुण येक निर्गुण । कोठें लाऊं कर्तेपण ।
 या अर्थाचें विवरण । बरें पाहा ॥ ३२ ॥
 सगुणें सगुण केलें । तरी तें पूर्वीच आहे जालें ।
 निर्गुणास कर्तव्य लाविलें । नवचे की कदा ॥ ३३ ॥
 येथें कर्ताचि दिसेना । प्रत्यये आणावा अनुमाना ।
 दृश्य सत्यत्वे असेना । म्हणोनियां ॥ ३४ ॥
 केलें तें अवघेंच लटिकें । तरी कर्ता हें बोलणेंचि फिकें ।
 वक्ता म्हणे रे विवेकें । बरें पाहा ॥ ३५ ॥
 बरें पाहाता प्रत्यये आला । तरी कां करावा गल्बला ।
 प्रचित आलियां आपणाला । अंतर्दामी ॥ ३६ ॥
 आतां असो हें बोलणें । विवेकी तोचि हें जाणे ।
 पूर्वपक्ष लागे उडवणें । येरवीं अनुवाच ॥ ३७ ॥
 तंव श्रोता करी प्रस्न । देहीं सुखदुःखभोक्ता कोण ।
 पुढें हेंचि निरूपण । बोलिलें असे ॥ ३८ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 कर्तानिरूपणनाम समास आठवा ॥ ८ ॥ १३.८

समास नववा : आत्माविवरण
 ॥ श्रीराम ॥

आत्मयास शरीरयोगें । उद्देग चिंता करणें लागे ।
 शरीरयोगें आत्मा जगे । हें तों प्रगटचि आहे ॥ १ ॥
 देह अन्नचि खायेना । तरी आत्मा कदापि जगेना ।
 अत्म्याविण चेतना । देहास कैची ॥ २ ॥
 हें येकावेगळें येक । करूं जातां निरार्थक ।
 उभयेयोगें कोणीयेक । कार्य चाले ॥ ३ ॥
 देहाला नाहीं चेतना । अत्म्यास पदार्थ उचलेना ।

स्वप्नभोजने भरेना । पोट कांहीं ॥ ४ ॥
 आत्मा स्वप्नअवस्थेंत जातो । परंतु देहामध्ये हि असतो ।
 निदसुरेपणें खाजवितो । चमत्कार पाहा ॥ ५ ॥
 अन्नरसें वाढे शरीर । शरीरप्रमाणें विचार ।
 वृद्धपर्णी तदनंतर । दोनी लाहानाळती ॥ ६ ॥
 उत्तम द्रव्य देह खातो । देहयोगें आत्मा भुलतो ।
 विस्मरणें शुद्धि सांडितो । सकळ कांहीं ॥ ७ ॥
 देहानें घेतलें वीष । आत्मा जाये सावकास ।
 वाढणें मोडणें आत्मयास । नेमस्त आहे ॥ ८ ॥
 वाढणें मोडणें जाणें येणें । सुख दुःख देहाचेनि गुणें ।
 नाना प्रकारें भोगणें । आत्मयास घडे ॥ ९ ॥
 वारुळ म्हणजे पोकळ । मुंग्यांचे मार्गचि सकळ ।
 तैसेंचि हें केवळ । शरीर जाणावें ॥ १० ॥
 शरीरी नाडीच खेटा । नाडीमध्ये पोकळ वाटा ।
 लाहान थोर सगटा । दाटल्या नाडी ॥ ११ ॥
 प्राणी अन्नोदक घेतो । त्याचा अन्नरस होतो ।
 त्यास वायो प्रवर्ततो । स्वासोस्वासें ॥ १२ ॥
 नाडीद्वारां धावे जीवन । जीवनामधें खेळे पवन ।
 त्या पवनासरिसा जाण । आत्माहि विवरे ॥ १३ ॥
 तृषेनें शोकलें शरीर । आत्म्यास कळे हा विचार ।
 मग उठवून शरीर । चालवी उदकाकडे ॥ १४ ॥
 उदक मागे शब्द बोलवी । मार्ग पाहोन शरीर चालवी ।
 शरीर अवघें च हालवी । प्रसंगानुसार ॥ १५ ॥
 क्षुधा लागते ऐसें जाणतो । मग देहाला उठवितो ।
 आच्यावाच्या बोलवितो । ज्यासी त्यासी ॥ १६ ॥
 बायेकांत म्हणे जालें जालें । देह सोवळें करून आणिलें ।
 पायांत भरून चालविलें । तांतडीं तांतडीं ॥ १७ ॥
 त्यासी पात्रावरी बैसविलें । नेत्रीं भरोन पात्र पाहिलें ।
 हाताकरवीं आरंभिलें । आपोशन ॥ १८ ॥
 हाताकरवीं ग्रास उचलवी । मुखी जाऊन मुख पसरवी ।
 दातांकरवीं चाववी । नेटें नेटें ॥ १९ ॥
 आपण जिव्हेमधें खेळे । पाहातो परिमळसोहळे ।
 केंस काडी खडा कळे । तत्काळ थुंकी ॥ २० ॥
 आळणी कळतां मीठ मागे । बायलेसि म्हणे आगे कांगे ।
 डोळे ताऊन पाहों लगे । रागें रागें ॥ २१ ॥
 गोडी लागतांच आनंदे । गोड नस्तां परम खेदे ।
 वांकडी गोष्टी अंतरी भेदे । आत्मयासी ॥ २२ ॥
 नाना अन्नाची गोडी । नाना रसें स्वाद निवडी ।
 तिखट लागतां मस्तक झाडी । आणी खोंकी ॥ २३ ॥
 मिरपुडी घातली फार । कायसें करितें खापर ।
 जिव्हेकरवीं कठिणोत्तर । बोलवी रागें ॥ २४ ॥
 आज्य उदंड जेविला । सवेंच तांब्या उचलिला ।
 घळघळां घेऊं लागला । सावकास ॥ २५ ॥

देहीं सुखदुःखभोक्ता । तो येक आत्माचि पाहातां ।
 आत्म्याविण देह वृथा । मडें होये ॥ २६ ॥
 मनाच्या अनंत वृत्ति । जाणणें तेचि आत्मस्थिति ।
 त्रैलोक्यी जितुक्या वेक्ती । तदांतरीं आत्मा ॥ २७ ॥
 जगामध्यें जगदात्मा । विश्वामधें विश्वात्मा ।
 सर्व चालवी सर्वात्मा । नाना रूपें ॥ २८ ॥
 हुंगे चाखे एके देखें । मृद कठिण वोळखे ।
 शीत उष्ण ठाउकें । तत्काळ होये ॥ २९ ॥
 सावधपणें लाघवी । बहुत करी उठाठेवी ।
 या धूर्तांच्या उगवी । धूर्तचि करी ॥ ३० ॥
 वायोसरिसा परिमळ येतो । परि तो परिमळ वितळोन जातो ।
 वायो धुळी घेउनी येतो । परी ते हि जाये ॥ ३१ ॥
 शीत उष्ण वायोसरिसें । सुवासें अथवा कुवासें ।
 असिजे परी सावकासें । तगणें न घडे ॥ ३२ ॥
 वायोसरिसे रोग येती । वायोसरिसी भूतें धांवती ।
 धूर आणी धुकटें येती । वायोसवें ॥ ३३ ॥
 वायोसवें कांहींच जगेना । आत्म्यासवें वायो तगेना ।
 आत्म्याची चपळता जाणा । अधिक आहे ॥ ३४ ॥
 वायो कठिणास आडतो । आत्मा कठिण भेदून जातो ।
 कठिण पाहों तरी तो । छेदेहिना ॥ ३५ ॥
 वायो झडझडां वाजे । आत्मा कांहींच न वाजे ।
 मोनेंचि अंतरीं समजे । विवरोन पाहातां ॥ ३६ ॥
 शरीरास बरें केलें । तें आत्मयास पावलें ।
 शरीरयोगें जालें । समाधान ॥ ३७ ॥
 देहावेगळे उपाये नाना । करितां आत्मयास पावेना ।
 समाधान पावे वासना । देहाचेनि ॥ ३८ ॥
 देहआत्मयाचें कौतुक । पाहों जातां हें अनेक ।
 देहावेगळी आडणुक । आत्मयास होये ॥ ३९ ॥
 येक असतां उदंड घडे । वेगळें पाहातां कांहींच न घडे ।
 विवेकें त्रिलोकी पवाडे । देहात्मयोगें ॥ ४० ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 आत्मविवरणनाम समास नववा ॥ ९ ॥ १३.९

समास दहावा : शिकवणनिरूपण
 ॥ श्रीराम ॥

पालेमाळा सुमनमाळा । फळमाळा बीजमाळा ।
 पाषाणमाळा कवडेमाळा । सुत्रें चालती ॥ १ ॥
 स्फटिकमाळा मोहरेमाळा । काष्ठमाळा गंधमाळा ।
 धातुमाळा रत्नमाळा । जाळ्या वोलि चांदोवे ॥ २ ॥
 परी हें तंतूनें चालतें । तंतू नस्तां विष्कळीत होतें ।
 तैसें म्हणों आत्मयातें । तरी साहित्य न पडे ॥ ३ ॥
 तंतूस मणी वोविला । तंतूमध्येंचि राहिला ।
 आत्मा सर्वांगी व्यापला । पाहाना कां ॥ ४ ॥
 आत्मा चपळ सहजगुणें । दोरी काये चळों जाणे ।

म्हणोन दृष्टांत देणें । साहित्य न घडे ॥ ५ ॥
 नाना वल्लींत जळांश । उसांमध्ये दाटला रस ।
 परी तो रस आणी बाकस । येक नव्हे ॥ ६ ॥
 देही आत्मा देह अनात्मा । त्याहून पर तो परमात्मा ।
 निरंजनास उपमा । असेचिना ॥ ७ ॥
 रायापासून रंकवरी । अवघ्या मनुष्यांचिया हारी ।
 सगट समान सरी । कैसी करावी ॥ ८ ॥
 देव दानव मानव । नीच योनी हीन जीव ।
 पापी सुकृति अभिप्राव । उदंड आहे ॥ ९ ॥
 येकांशें जग चाले । परी सामर्थ्य वेगळालें ।
 येकासंगे मुक्त केलें । येकासंगें रवरव ॥ १० ॥
 साकर माती पृथ्वी होये । परी ते माती खातां न ये ।
 गरळ आप नव्हे काये । परी तें खोटें ॥ ११ ॥
 पुण्यात्मा आणी पापात्मा । दोहिंकडे अंतरात्मा ।
 साधु भोंदु सीमा । सांडूच नये ॥ १२ ॥
 अंतर येक तों खरें । परी सांगातें घेऊं न येती माहारे ।
 पंडित आणी चाटें पोरें । येक कैसी ॥ १३ ॥
 मनुष्य आणी गधडे । राजहंस आणी कोंबडें ।
 राजे आणी माकडें । येक कैसी ॥ १४ ॥
 भागीरथीचें जळ आप । मोरी संवदणी तेंहि आप ।
 कुञ्चिळ उदक अल्प । सेववेना ॥ १५ ॥
 याकारणें आचारशुद्ध । त्याउपरी विचारशुद्ध ।
 वीतरागी आणी सुबुद्ध । ऐसा पाहिजे ॥ १६ ॥
 शूरांहून मानिलें लंडी । तरी युद्धप्रसंगीं नरकाडी ।
 श्रीमंत सांडून बराडी । सेविता कैसें ॥ १७ ॥
 येका उदकें सकळ जालें । परी पाहोन पाहिजे सेविलें ।
 सगट अवघेंच घेतलें । तरी तें मूर्खपण ॥ १८ ॥
 जीवनाचेंच जालें अन्न । अन्नाचें जालें वमन ।
 परी वमनाचें भोजन । करितां न ये ॥ १९ ॥

तैसें निंद्य सोडूनद्यावें । वंद्य तें हृदई धरावें ।
 सत्कीर्तीनें भरावें । भूमंडळ ॥ २० ॥
 उत्तमांसि उत्तम माने । कनिष्ठांस तें न माने ।
 म्हणौन करंटे देवानें । करून ठेवले ॥ २१ ॥
 सांडा अवघें करंटपण । धरावें उत्तम लक्षण ।
 हरिकथा पुराण श्रवण । नीति न्याये ॥ २२ ॥
 वर्तयाचाविवेक । राजी राखणें सकळ लोक ।
 हळुहळु पुण्यलोक । करीत जावे ॥ २३ ॥
 मुलाचे चालीनें चालावें । मुलाच्या मनोगतें बोलावें ।
 तैसें जनास सिकवावें । हळुहळु ॥ २४ ॥
 मुख्य मनोगत राखणें । हेंचि चातुर्याची लक्षणें ।
 चतुर तो चतुरांग जाणें । इतर तीं वेडीं ॥ २५ ॥
 वेड्यास वेडें म्हणों नये । वर्म कदापि बोलों नये ।
 तरीच घडे दिग्विजये । निस्पृहासी ॥ २६ ॥
 उदंड स्थळीं उदंड प्रसंग । जाणोनि करणें येथासांग ।
 प्राणिमात्राचा अंतरंग । होऊन जावें ॥ २७ ॥
 मनोगत राखोन जातां । परस्परें होये अवस्ता ।
 मनोगत तोडितां वेवस्तां । बरी नाहीं ॥ २८ ॥
 याकारणें मनोगत । राखेल तो मोठा महंत ।
 मनोगत राखतां समस्त । वोढोन येती ॥ २९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 शिकवणनिरूपणनाम समास दहावा ॥ १० ॥ १३.१०
 ॥ दशक तेरावा समाप्त ॥

Encoded and proofread by Vishwas Bhide.
 Reproofread by P. D. Kulkarni

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated August 6, 2014
 From <http://sanskritdocuments.org> .
 The text is prepared by volunteers and is
 to be used for personal study and research.
 The file is not to be copied or reposted for
 promotion of any website or individuals or for
 commercial purpose without permission.
 Help to maintain respect for volunteer spirit